

1. *Ecballium elaterium* (L.) A. RICHARD — tykvice stříkavá

Ecballium elaterium (L.) A. RICHARD in BORY Dict. Class. Hist. Nat. 6: 19, 1824. — Syn.: *Momordica elaterium* L. Sp. Pl. 1010, 1753. — *Elaterium cordilium* MOENCH Meth. Pl. 503, 1794.

Exsikáty: Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 2052. — Fl. Lusit. Exs., no 1047. — Fl. Rom. Exs., no 1365.

Vytrvalé jednodomé byliny, šedozelené, drsně chlupaté až štětinaté. Kořeny hlízovité. Lodyhy poléhavé, 30-120 cm dl., bez úponek. Listy dolní dlouze, horní krátce řapíkaté, srdčité až široce vejčité, 4-10(-15) cm vel., zvlněné, celokrajné, zubaté až mělce laločnaté, slabě masité. Květy žluté. Samčí květy v úžlabních hroznech, 18-20 mm vel.; kalich krátce zvonkovitý z 5 lístků, srostlý; koruna kolovitá, srostlá

z 5 lístků; tyčinek 5, 4 po dvou srostlé a jedna volná. Samičí květy jednotlivé, dlouze stopkaté, 17-20 mm vel.; kalich a koruna jako u samčích květů; staminodii 5, 4 po dvou spojené a jedno volné, semeník ze 3 plodolistů; vajíček mnoho. Plody bobule, vejčité až podlouhlé, nici, 25-40(-50) mm dl., drsně chlupaté, za zralosti opadávají a vystřikují semena („stříkající okurky“). V-VI. Gf.

Velmi vzácně se pěstuje, hlavně v botanických a školních zahradách jako okrasná rostlina pro zvláštní stříkající plody a výjimečně přechodně zplaňuje v jejich blízkosti (kdysi Opočno). Původní v j. Evropě od Španělska po Kypr, v s. Africe a v z. Asii (po Kavkaz). Ve stř. Evropě v teplejších částech vzácně a pomíjivě zplaňuje.

3. *Bryonia* L. — posed

Bryonia LINNAEUS Sp. Pl. 1012, 1753.

Lit.: KUGLER H. (1930): Blütenökologische Untersuchungen an *Bryonia dioica* Jacq. Flora 124: 94-118. — JEFFERY C. (1969): A review of the genus *Bryonia* L. (Cucurbitaceae). Kew Bull. 23: 441-461.

Vytrvalé jednodomé nebo dvoudomé byliny, drsně chlupaté. Kořeny mohutné, řepovité, větvené, smetanově žluté, uvnitř bílé. Lodyhy popínavé; úponky jednoduché, zřídka větvené. Listy krátce řapíkaté, dlanitě (3-)5(-7)laločné až -sečné. Květenství v paždí listů. Květy 5(-7)četné s kalichem a korunou na bázi srostlými. Samčí květy v dlouze stopkatých vrcholících, snadno opadavé; tyčinek 5, 4 po dvou srostlé a jedna volná, nitky krátké. Samičí květy v krátce stopkatých hroznech; staminodia 3-5, slabě zřetelná; semeník ze 3 plodolistů; čnělky 3; blizna jednoduchá nebo dvoulaločná. Plody bobule s tenkým vnějším oplodím. Semen 2-5. — Asi 12 druhů převážně v j. Evropě, s. Africe a jz. Asii. — Entomogam. (popř. partenogeneze), Endozoochor.

- 1a Rostliny jednodomé; blizny lysé; plody černé; semena středně zploštělá, s lemem, hrubě bradavčitá; střední úkrojek listů nejširší na bázi **1. *B. alba***
b Rostliny dvoudomé; blizny chlupaté; plody červené; semena slabě zploštělá, bez lemu nebo s úzkým lemem, velmi jemně bradavčitá; střední úkrojek listů většinou nejširší v horní 1/3 **2. *B. dioica***

1. *Bryonia alba* L. — posed bílý Tab. 102/1

Bryonia alba LINNAEUS Sp. Pl. 1012, 1753. — Syn.: *B. nigra* DUMORT. Fl. Belg. 54, 1827.

Exsikáty: TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 558. — Extra fines: Fl. Siles. Exs., no 766.

Lodyhy 2-4(-7) m dl., nevětvené. Listy krátce řapíkaté, v obrysu široce vejčité, (3-)5(-7)laločné, na bázi vykrojené, úkrojky špičaté, nepravidelně hrubě zubaté, střední na bázi nejširší, jasně až sytě zelené. Samčí květy v dlouze stopkatých vrcholících v úžlabí listů v dolní části lodyhy, 10-12 mm v průměru, žlutobílé se zelenými žilkami; kalich kratší než nálevkovitá až kolovitá koruna. Samičí květy v krátce stopkatých hroznech v horní části lodyhy, 9-10 mm

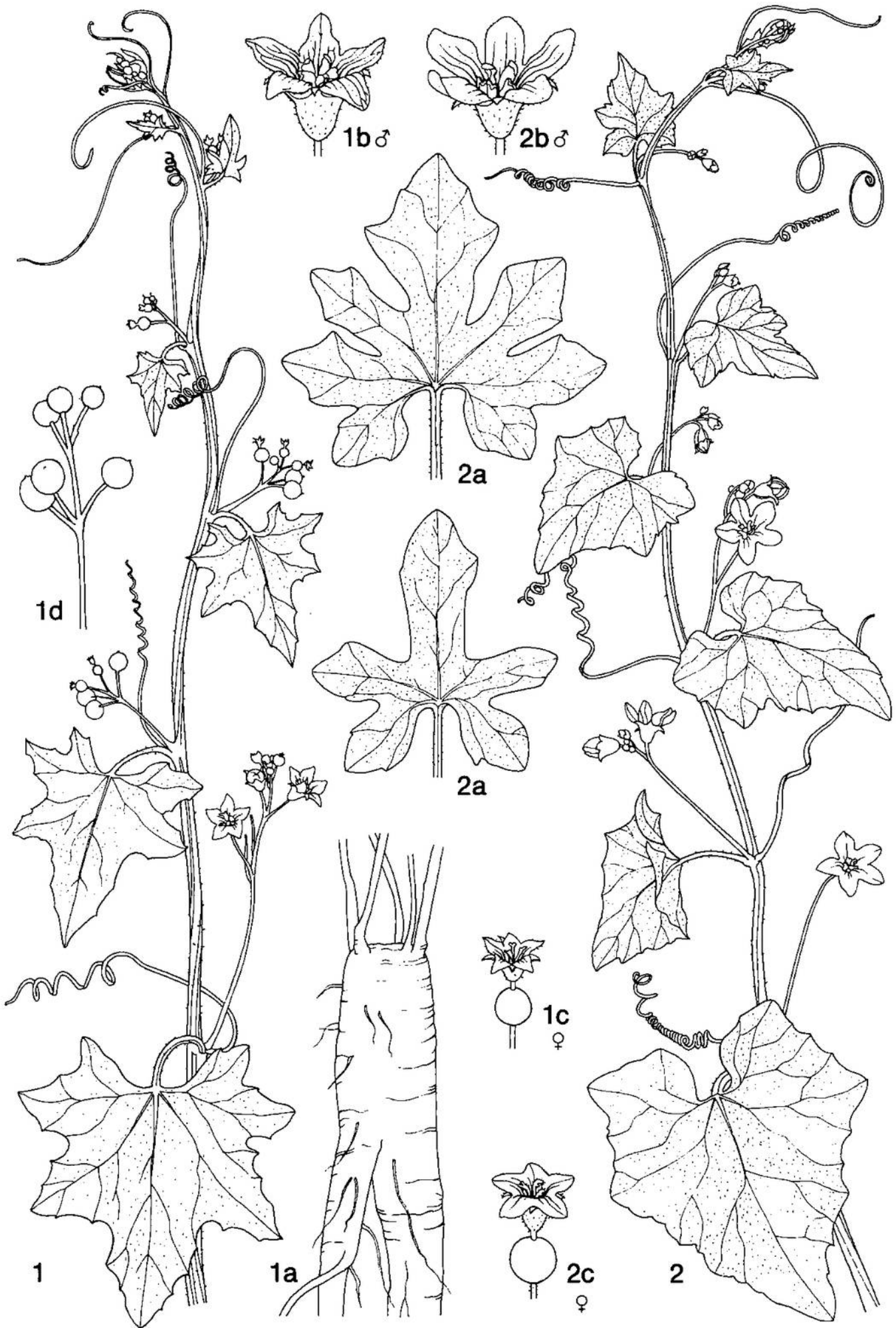
v průměru, žlutobílé; kalich ± zděli nálevkovité až kolovité koruny; staminodia drobná. Plody kulovité, 7-8 mm vel., černé, s 2-5 semeny. Semena vejcovitá, středně zploštělá, 3-5 mm dl., 3,0-3,5 mm šir., na příčném průřezu 1,0-1,5 mm silná, s lemem, světle hnědá, jednobarevná nebo s tmavě hnědým mramorováním, hrubě bradavčitá. VI-VII. Hkf, Gf. Tox.

2n = 20 (ČSR: 10b. Praž. ploš.)

Variabilita: Proměnlivý poněkud ve velikosti rostlin a listů, méně ve tvaru listů. V jv. části celkového areálu je často dvoudomý.

Ekologie a cenologie: Křoviny, ohrady, lesní okraje, ploty, okraje zahrad a sadů. Na vlhčích a živinami bohatších hlinitých půdách.

Tab. 102: 1 *Bryonia alba* 1a - kořen (silně zmenšeno), 1b - samčí květ, 1c - samičí květ, 1d - plodenství. -- 2 *B. dioica*, samčí rostlina, 2a - listy, 2b - samčí květ, 2c - samičí květ.

Nejčastěji ve společenstvech svazů *Galio-Alliarion*, *Arction lappae* a *Sambuco-Salicion capreae*.

Rozšíření v ČSR: Rozšíření v celém území, v teplejších krajích hojně, ve středních polohách roztroušeně, v planárním až submontánním stupni (max.: Branná, 760 m). — Mapy: SLAVÍK FKS 1986: 180.

T: všechny fyt. o. — M: [chybějí údaje z fyt. o. 46. Lab. písk., 47. Šluk. pah., 48. Luž. kotl., 50. Luž. hory, 54. Ješ. hřb.]. — O: 95. Orl. hory.

Celkové rozšíření: Původní od jv. Evropy po stf. Asii. Odedávna zplanělý a zdomácnělý téměř po celé Evropě, na západ po Francii, na sever po Dánsko a j. Skandinávii. — Mapy: JEFFREY 1969: 458.

Význam: Dříve se vzácně pěstoval jako okrasná a léčivá rostlina. Jedovatý. Kořeny obsahují glykosidy bryonin a bryogenin, pryskyřice, škrob a silice. Sušené jsou drogou.

2. *Bryonia dioica* JACQ. — posed dvoudomý

Tab. 102/2

Bryonia dioica JACQUIN Fl. Austr. 2: 59, 1773. — Syn.: *B. alba* β *dioica* LATOURETTE Chlor. Lugd. 29, 1785. — *B. cretica* L. subsp. *dioica* (JACQ.) TULIN Feddes Repert. 79: 61, 1968.

Exsikáty: Pl. Českoslov. Exs., no 312. — Extra fines: Fl. Siles. Exs., no 767.

Rostliny drsně chlupaté, na rubu listů až olysálé. Lodyhy 2-4 m dl., nevětvené. Listy vejčité, široce vejčité až okrouhlé, 5(-7)laločné až -sečné, úkrojky tupé nebo špičaté, na bázi vykrojené, nepravidelně oddáleně zubaté až vykrajované nebo celokrajné, střední většinou v horní 1/3 nejširší, jasně zelené. Samčí květy v dlouze stopkatých vrcholících nebo až jednotlivé, (11-)15-18(-20) mm v průměru, žlutobílé se zelenými žilkami; kalich kratší než nálevkovitá až kolovitá koruna. Samičí květy v krátce stopkatých nahloučených hroznech, 7-11 mm vel., žlutobílé; kalich asi o 1/2 kratší;

4. *Citrullus* SCHRADER — lubenice

Citrullus SCHRADER in ECKLON et ZEYHER Enum. Pl. Afr. Austr. 2: 279, 1836, nom. cons. — Syn.: *Momordica* L. Sp. Pl. 1009, 1753 p. p. — *Cucurbita* L. Sp. Pl. 1010, 1753 p. p. — *Colocynthis* MILL. Gard. Dict. Abr. ed. 4, 1754, nom. rejic. Lit.: FURSA T. B. (1977): Klassifikacija stolovogo arbuza. Tr. Prikl. Bot. Genet. Selekc. 61: 3-10.

Jednoleté jednodomé byliny. Lodyhy poléhavé nebo popínavé. Úponky větvené. Listy 1-2 x peřenodílné až peřenosečné. Květy po 1-2 v úžlabí listů, široce zvonkovité s obvejčitými listeny, 5četné, se srostlým kalichem a korunou. Samčí květy s 5 tyčinkami, 4 po dvou srostlé a jedna volná a s pistiloidy, tvořícími terčovité val. Samičí květy se 3 krátkými staminodii; semeník ze 3-6 plodolistů; čnělka sloupkovitá; blizny 3, masité. Plody bobule, vnější oplodí tuhé, vnitřní dužnaté, šťavnaté. Semen mnoho. — Asi 5 druhů v savanách a pouštích tropické a j. Afriky, 1 druh v s. Africe a v Indii. — Entomogam.

koruna nálevkovitá až kolovitá; staminodia hustě chlupatá. Plody kulovité, 5-8 mm v průměru, červené, s 2-4 semeny. Semena vejcovitá, slabě zploštělá, 3,5-5,0 mm dl., 3,0-3,5 mm šir., tlustá, bez lemu nebo s úzkým lemem, světle hnědá, jednobarevná nebo s tmavě hnědými až černými hustými skvrnami. VI-IX. Hkf, Gf. Tox.

2n = 20 (ČSR: 10b. Praž. kotl.)

Variabilita: Velmi proměnlivý ve tvaru a velikosti listů a ve tvaru jejich úkrojků, méně ve velikosti rostlin. Úkrojky jsou obvejčité až obkopynaté, různé dlouhé, střední často o mnoho delší než postranní. Dále je proměnlivá délka stopek květenství. Rostliny s velmi krátkými až chybějícími stopkami byly popsány jako var. *subsessilis* BOISS. (vyskytují se např. v okolí Lednice, Prahy a jinde).

Ekologie a cenologie: Křoviny, ohrady, ploty, okraje zahrad. Na půdách bohatých živinami. Nejčastěji ve společenstvech svazů *Galio-Alliarion* a *Arction lappae*.

Rozšíření v ČSR: Jen zplanělý. V teplejších územích roztroušeně, převážně v termofytiku, méně v mezofytiku, od planárního po submontánní stupeň (max.: Humpolec, 520 m). — Mapy: SLAVÍK FKS 1986: 180.

T: 3. Podkruš. pán. (Teplíce), 4. Loun.-lab. střed. (Bílina), 7. Středočes. tab. (Peruc; Kladno; Velvary), 9. Dol. Povlt. (Praha, více lokalit), 10. Praž. ploš. (Praha, více lokalit), 16. Znoj.-brn. pah. (Brno), 18. Jihomor. úv. — M: 37. Šum.-novohr. podh. (Sušicko: Čepice; Dobruška; Prachaticko: Lhotka), 41. Stf. Povlt. (Praha-Modřany; Jarov u Zbraslavi), 63. Českomor. mezih. (mezi Lhotkou a Dlouhou Třebovou; Polička?), 67. Českomor. vrch. (mezi Humpolcem a Brunkou), 68. Mor. podh. Vysoč. (Slavice u Třebíče).

Celkové rozšíření: Původní v j. a z. Evropě, s. Africe (Maroko, Alžír) a z. Asii. Druhotně ve stf. a s. Evropě na sever po Anglii a Dánsko, na východ po z. Polsko, ČSSR a Maďarsko. — Mapy: JEFFREY 1969: 458.

Význam: Velmi vzácně se pěstuje ke krytí besídek a plotů jako okrasná rostlina. Jedovatý. V lidovém léčitelství se používaly kořeny; sloužily i jako náhražka mandragory.